

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the south.*

GULDBJERG KIRKE

SKOVBY HERRED

Landsbyen og kirken er omtalt 1469 da »Bertel Præst til Gwlbergh« sammen med andre af egnens sognepræster vidnede på Skovby Herredsting.[1] Siden er kirken nævnt 1498, i forbindelse med at Jesper Daa gjorde krav på en jord, der lå op mod »Guldtbierg kyrcke«.[2] Under landehjælpen 1524-26 gav kirken, som alle herredets øvrige kirker, 15 mark.[3] 1590 var der blot 12 tiendeydere i sognet, som derved var et af de mindst befolkede i herredet.[4]

Anneksforhold. Eftersom ovennævnte Bertel Præst endnu 1493 var sognepræst for Guldbjerg,[5] og Nørre Sandagers sognepræst er nævnt så sent som 1496,[6] blev sidstnævnte utvivlsomt først gjort til annekskirke for Guldbjerg i 1500-tallet. Mest sandsynligt skete det som en del af omorganiseringen af kirkernes økonomi efter reformationen 1536. Denne formodning understøttes af, at der endnu 1570 stod en præstegård ved Nørre Sandager, og Guldbjergpræsten rådede derved over to boliger.[7] Begge var dog i så dårlig stand, at de ikke længere kunne bruges som bolig, og i stedet fik præsten tilladelse til at bosætte sig i den 'kirkegård' i Kolshave, der tilhørte Guldbjerg Kirke; kirken skulle fortsat nyde landgildet, mens sognepræsten beholdt det, der hørte til de to gamle præstegårde.[8]

Ejerforhold. Kronens patronatsret til kirken er omtalt 1664,[9] og først 1696 fik Martin Conrath Biermann von Ehrenschild til Gyldensteen (da kaldet Enggård) skøde på såvel denne som Nørre Sandager Kirke.[10] Von Ehrenschild erhvervede samtidig Guldbjergs landgilde, der omfattede 33 tønder, 7 skæpper og 2 fjerding hartkorn.[11] Kirken lå til Gyldensteen frem til overgangen til *selveje* 1. april 1914.[12]

Helligkilde. På Reveldrup Mark var en sundhedskilde kaldet Snogs Kilde, som besøgtes af de syge ved Sankt Hans.[13] Her fandtes også to hedenske begravelser og en stor sten med to jernkiler.

Sagn. Om kirken fortælles det, at da den skulle bygges, ville man opføre den et andet sted, men en klog mand foreslog at koble to stude sammen en aftenstund, og der, hvor de lagde sig til at hvile, skulle kirken opføres; jf. også Ore Kirke (s. 5695).[14]

Fig. 2. Guldbjerg Kirke set fra luften. Foto Valborg Nielsen 1939. I KB. – *Guldbjerg Church seen from the air.*

Guldbjerg Sogn ligger sydøst for Bogense og omgives af Nørre Sandager, Ejlby, Særslev, Hårslev og Skovby sogne. Det omfatter et antal mindre bebyggelser, navnlig Guldbjerg, Kolshave, Nordskov og Smidstrup. Kirken ligger i det langstrakte sogns midte, nærmere bestemt på en lille bakke ca. 200 m vest for Guldbjerg. Den omgives af marker på alle sider, men er afgrænset fra disse af gamle, tætplantede træer, der kun åbner sig mod syd, hvor en smal jordvej leder ud til Guldbjergvej.

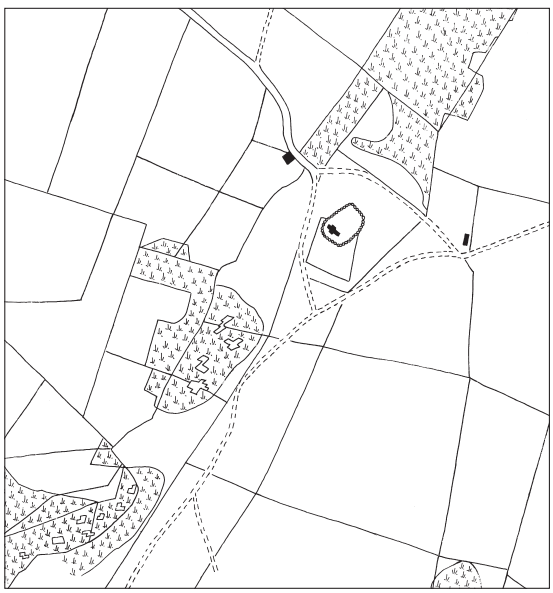

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af M. Bondesen 1796. Tegnet af Freerk Oldenburger 2020. – *Cadastral map.*

Kirken er rejst sydligst på den lille *kirkegård,* der efter en udvidelse mod nord o. 1865 orienterer sig i nord-sydgående retning. Kirkegården var 1813 indrettet med gravsteder anlagt efter landsbyerne. Den *hegnes* af et lavt, overvejende græsbeplantet kampestensdige. Dette har gammel hævd, idet biskop Jacob Madsen 1590 beretter, at kirkegårdsmuren var udført af »tegel muret paa Camp«.[15] 1696 var den østre del af diget 'ganske borte'.[16]

Indgange. Kirkens hovedindgang (fig. 4) er en middelalderlig portal med køreport og fodgæn-

Fig. 4. Kirkegårdens hovedindgang (s. 5740). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The main entrance to the churchyard.*

gerlåge af hvidpudsede munkesten og røde vingetegl rejst syd for skibet. To tilsvarende, middelalderlige fodgængerporte (fig. 5 og 44) er opført i det østre og vestre dige, mens en nyere køreport med dobbelte stakitlåger af grønmalet træ er etableret i kirkegårdens nordøstre hjørne. 1631 manglede der †*kirkeriste* ved to af indgangene,[17] og 1696 skulle 'kirkeporten' samt den søndre låge repareres; dette skal vel forstås sådan, at man opfattede den østre fodgængerlåge i landsbyens retning som 'kirkeporten'.[16] Lågerne var 1722-23 borte i både hovedindgangen og den østre port, mens lågen blot var løs i vestporten.[17] Stakitlågerne for hovedporten måtte fornys 1848.[18]

†*Beplantning.* 1813 blev kirkegården beplantet med bævreasp, hvoraf nogle stykker var gået ud året efter.[19] 1823 var kirkegården blevet planeret, men lignede en 'Ørken', da planterne ikke ville gro i sandjorden (jf. også fig. 41).[20] Dette forblev en udfordring igennem hele årtiet, indtil kirkegården endelig 1831 omtales som 'planeret, beplantet og godt vedligeholdt'.[20]

Bygninger. Et kombineret toilet- og materialhus er 1924 bygget ved den østre fodgængerport umiddelbart uden for diget.[21] Det er opført af hvidpudsede teglsten med tag af røde vingetegl og fladbuede døre. Huset er tegnet af kongelig bygningsinspektør Knud Lehn Petersen.[12]

†*Bygninger.* En kirkelade var 1590 i meget dårlig stand.[15] Denne har muligvis ikke ligget på selve kirkegården, men på præstegårdens grund, hvor man 1922 stødte på et fundament af munkesten.[22]

Fig. 5. Vestre kirkegårdsindgang (s. 5741). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The western entrance to the churchyard.*

Fig. 6. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the south-east.*

BYGNING

Kirken er en tidlig gotisk teglstensbygning, der efter opførelsen er blevet udvidet flere gange. Bygningshistoriens kronologi kan fastlås med nogen sikkerhed. Først er skibet blevet forlænget imod vest, hvorefter en tårnoverdel blev rejst over vestforlængelsen. Dernæst er koret nedrevet og et nyt opført, som omdannede bygningen til et langhus. Et våbenhus er endvidere kommet til ud for syddøren. Alle disse arbejder er givetvis udført i løbet af 1400-tallet og 1500-tallets begyndelse. I 1800-tallets første tiår er der tilføjet et materialhus ved korets østgavl. Orienteringen afviger en smule mod syd.

Den sengotiske kirke var før udvidelserne ganske lille. Det oprindelige †kor er forsvundet, men skibet har kun haft en længde på ca. 9,5 m, hvortil det givetvis smallere kor har sluttet sig i øst. Bygningens datering er usikker, men den hører formentlig hjemme i 1300-tallet eller 1200-tallets slutning (s. 5744). Den datering hviler dog kun på den bevarede syddørs karakteristiske udformning, hvilket gør grundlaget for dateringen ganske spinkelt.

Grundplanen var, som sagt, med al sandsynlighed oprindeligt den traditionelt romanske. Skibets langmure er omtrent én meter tykke, mens de bevarede dele af østmuren måler ca. 1,2 m i tykkelsen.

Materiale og teknik. Murene er bygget i munkesten i munkeforbandt, opført over en profileret kvaderstenssokkel med konkav skråkant (jf. fig. 12, jf. s. 5630). De anvendte kvadre, hvoraf adskillige er krumme og dermed synes tiltænkt en apsis, er givetvis genanvendte romanske byggesten.[23] Øverst afsluttes langmurene med en fornyet, dobbelt falsgesims, som skibet deler med langhuskoret (jf. s. 5746). På nordsiden løber der et savskifte under gesimsen (jf. fig. 7).

Fig. 7. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the north.*

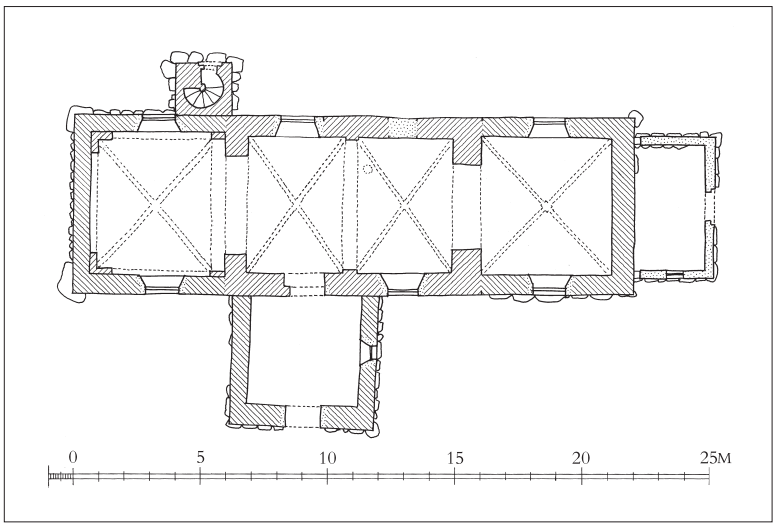

Fig. 8. Plan. 1:300. Målt af Knud Lehn Petersen 1922, suppleret og tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen 2019. Signaturforklaring s. 11. – *Plan. Key on p. 11.*

Fig. 9. Behugget romansk billedkvader på kirkegården (s. 5745). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Carved Romanesque picture ashlar in the churchyard.*

Døre. De to oprindelige døre, der begge gennembryder soklen, kan fortsat spores. Den søndre åbning er udvendig blevet ommuret, således at den nu står med et rundbuet stik. Inde i skibet står døren nu fladbuet i en én sten dyb niche, dækket af et spærstik, med en fals imod vest.[24] En tilsvarende fals må være blevet fjernet i østsiden, hvorfor døren oprindeligt var betydeligt smallere (fig. 6). Det †nordre dørsted er stort set helt forsvundet på grund af et nyere vindue indsat samme sted (jf. s. 5749) og blændet med teglsten af et usikkert format. En stump af døråbningens østre vange kan dog fortsat spores over soklen.

Sporene efter to †*vinduer* kan iagttages østligt i henholdsvis syd- og nordmuren. Begge de blændede åbninger er anbragt højt på muren og lader til at være afsluttet med fladbuet stik, om end dette ikke kan afgøres med sikkerhed. Sporene efter nordvinduet er de tydeligste, idet vinduet står intakt i facaden, men lukket med tegl af et lille format. Indvendig kan vinduet ikke længere spores. Sydvinduet har kun efterladt sig rester af stikket, de øvrige dele er blevet borthugget, da man indsatte et nyere vindue (jf. s. 5749).

I det *indre* er de fleste detaljer forsvundet, om end triumfmuren står delvist bevaret. Den spidsbuede korbue har givetvis sin oprindelige form, selvom buens vanger muligvis er blevet behugget en smule (jf. fig. 16). Nederst i skibets nordøstre hjørne kan der iagttages nogle ujævnheder i murværket, som må være resterne af et nedbrudt †*sidealter*.

Skibet er opført med to *krydshvælv*, der dels hviler på forlæg i murene, dels på en spids gjordbue, hvis øvre afslutning ligner korbuens (jf. fig. 34). En blændet, sekundær cirkulær †åbning i første fags vestkappe var sikkert udført til ophængning eller udført i sammenhæng med opstillingen af en kakkelovn (jf. s. 5749).

Alle de oprindelige †*gavltrekanter* er forsvundet under senere ombygninger.

Fig. 10. Den søndre døråbning (s. 5744) med dørfløj, 1632. (s. 5762). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The southern door opening with door leaf, 1632.*

Billedsten. Ved den søndre kirkegårdsportal (jf. s. 5740) er der ved fodgængerporten indmuret en kampesten med et rudimentært udhugget ansigt med strittende ører (fig. 9). Stenen kan være sekundært ophugget ved indmuringen i porten, og det drejer sig formentlig om et romansk arbejde, der kan knyttes til de øvrige byggeemner i granit, som er blevet genanvendt ved kirken.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Kirken er blevet udvidet flere gange i 1400-talet og 1500-tallets første årtier. Tilbygningernes kronologi kan ikke afgøres med sikkerhed, men sandsynligvis er kirken først blevet udvidet mod vest med en forlængelse af skibet, dernæst er der blevet opført et tårn på vestforlængelsen, hvorefter et langhuskor er blevet bygget i øst. Hvornår i dette forløb, at våbenhuset er blevet rejst, kan ikke afgøres.

Vestforlængelse. Skibet er blevet forlænget med ca. 6,5 m. Forlængelsen, der er udført i munkesten i munkeskifte og med mure betydeligt tyndere end skibets, hviler på en rejst syld af marksten. Murenes øvre afslutning forsvandt, da tårnet blev opført. I det indre forbindes forlængelsen med skibet gennem en spidsbuet arkade, der synes at efterligne korbuens udformning (jf. fig. 34). Rummet, der ved opførelsen tilsyneladende har stået med fladt †træloft, oplyses nu af to nyere vinduer, som har fjernet alle spor efter ældre lysåbninger (jf. s. 5749).

Tårnoverbygning og tårnrum. Efter vestforlængelsens opførelse var afsluttet, blev et tårn i to stokværk opført over det tilføjede parti (jf. fig. 7), som nu blev omdannet til et tårnrum. Murene, bygget i munkesten i munkeskifte, er takket være forlængelsens spinkle murtykkelse ganske tynde, og tårnet står derfor på skibets vestgavl, mens der i forlængelsens hjørner, det nye tårnrum, blev opført piller, som skulle bære et hvælv, men samtidig også skulle bidrage til at bære vægten fra den tilføjede tårnoverbygning (jf. fig. 34). Det indbyggede krydshvælv hviler således i øst på en dyb, spids skjoldbue, mens buerne mod nord, syd og vest er helstensdybe; de bæres af kraftige hjørnepiller, der er enkeltfalsede i vest og uden false i øst. Øverst er ribberne, der mødes i en lille, kvadratisk slutsten, udformet med tilspidsede formsten, mens resten er i almindelige munkesten. Mødet mellem hvælvkapperne og skjoldbuerne er markeret med en let fremspringende fals.

Fig. 11. Korsblænding på korets østgavl. Set fra ligkapellets loft (s. 5747). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Bricked-up cross on the eastern gable of the chancel. Seen from the chapel loft.*

Mellemstokværket er relativt lavt og uden lysåbninger eller bjælkelag. En stige i fyrretræ fører videre op i tårnet.

Klokkestokværket, hvor klokkerne hænger, er højt rejst og åbner sig mod alle verdenshjørner med to glamhuller, der i facaden er anbragt over en båndblænding. De både ude og inde falsede glamhuller er udstyret med et fladbuet stik.

Mod syd og nord afsluttes murene af en let fremspringende, dobbelt falsgesims, mens gavle hæver sig i øst og vest. Gavltrekanterne, prydet med 11 kamtakker, står med stort set ens blændingsdekorationer, der hæver sig over to savskifter samt en båndblænding afbrudt af et interval halvstensbindere. Blændingsudsmykningen mod øst (jf. fig. 6 og 7) er komponeret omkring en

centralt placeret højblænding. Denne er øverst afsluttet tvedelt med to spidsbuede stik, adskilt ved en lille konsol. Den midterste blænding flankeres af en mindre, spidsbuet blænding på hver side samt en mindre kendt blændingstype yderst i hver side af gavlen, der har form af en tvedelt blænding, hvis ene afslutning er retkantet, den andet udhugget med fladbue. Mod vest genfindes samme disposition, blot er alle blændingerne her udformet med fladbuet stik, og en cirkelblænding er anbragt øverst i gavlspidsen under to korte båndblændinger.

Adgangen til tårnets øvre dele sker gennem et samtidigt *trappehus*, opført østligt på vestforlængelsens nordmur (fig. 7). Halvtagsbygningen er rejst over en syld af hele marksten. Øverst afsluttes muren mod nord af en rigt profileret falsgesims. En fladbuet underdør åbner ind til trappeløbet, der står med glat loft og snor sig om en rund spindel. En smal, nordvendt glug, afsluttet med trappestik, giver lys til trappen. Fra den ligeledes fladbuede overdør føres man ind over vestforlængelsens gamle murkrone og opnår adgang til tårnets mellemstokværk.

Langhuskor. Det oprindelige †kor blev nedrevet og et nyt opført; formentlig i tiden o. 1500. Koret er bygget i munkesten i munkeskifte over en rejst syld af hele marksten. Øverst afsluttes langmurene, som nævnt, af en gesims svarende til den over skibet (jf. s. 5742). Rummet overdækkes af et samtidigt krydshvælv, hvis ribber samles i en kvadratisk slutsten (jf. fig. 16). Det hviler på forlæg

Fig. 12. Våbenhusets sydfacade (s. 5747). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The south façade of the porch.*

i murene, mens skibets østmur er blevet delvist skalmuret i forbindelse med dette arbejde. De to vinduer, der oplyser koret fra henholdsvis nord og syd, er nyere og har slettet næsten alle spor efter ældre lysåbninger (jf. s. 5749). Over sydsidens vinduer ses dog stadig et relativt smalt, fladbuet stik, som må stamme fra et ældre, hvis ikke et oprindeligt †vindue. Mod øst hæver en gavltrekant sig. Gavlspidsen blev delvist fornyet, da man opførte materialhuset ved gavlen (jf. s. 5748), men over kapellets loft står en del af den gamle gavltrekant bevaret med en centralt placeret blænding udført som et ligearmet hammerkors (fig. 11).

Våbenhuset er bygget ud for den gamle syddør. Tilbygningen (fig. 12) er opført i munkesten lagt i munkeskifte, over en rejst syld af rå kamp. I øst og vest afsluttes langmurene af en oprindelig, dobbelt falsgesims. Døråbningen er sekundært behugget og har givetvis mistet mindst én fals, mens åbningens stejle, spidse stik givetvis er et nu gennembrudt spejl, der har siddet over den oprindelige døråbning (jf. fig. 12). Det indre dækkes af et bjælkeloft.[25] Langs øst- og vestvæggen er der en muret vægbænk, formentlig udført i munkesten. Rummet oplyses fra øst af et nyere, kvadratisk vindue (jf. s. 5749). Mod syd hæver våbenhuset sig med

Fig. 13. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The church seen from the north-east.*

Fig. 14. Skibets tagværk (s. 5749). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The roof structure of the nave.*

en spids gavltrekant, der givetvis har mistet sine kamtakker i begyndelsen af 1800-tallet. Den er samtidig med korets gavltrekant (jf. s. 5749). Gavlen smykkes af en blændingsdekoration, der rejser sig over et savskifte ved gavlfoden. Udsmykningen er komponeret som tre stigende højblændinger. Hver blænding er delt i to ganske uregelmæssige fladbuer adskilt ved en konsol. En mindre, spidsbuet blænding er anbragt yderst mod øst og vest på gavlen. Små pibeformede glugger i bunden af to af højblændingerne giver lys til våbenhusets loft. En tredje, lidt større †glug har siddet i den midterste blænding, men gluggen er nu blændet og optræder kun som niche i gavltrekantens bagmur.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. De middelalderlige dele af bygningen har ikke forandret sig meget igennem de senere århundreder. Den væsentligste ændring er derfor, at et materialhus er opført ved korets østgavl, mens hele kirken samtidig blev udstyret med nye vinduesåbninger.

Materialhus. I 1800-tallet (jf. fig. 13) blev et materialhus bygget ved korets østgavl. Bygningen synes væsentligt mere pyntet, end hvad sædvanen er for den type tilføjelser. Tilbygningen er opført over en rejst syld af groft tilhuggede kampesten og er muret i teglsten af et lille format, lagt i polsk forbandt, afsluttet med en toleddet, profileret falsgesims. En dør i østfacaden, overdækket af et kurvehanksbuet stik, leder ind til det indre. Døren er blevet udvidet, sikkert da materialhuset blev omdannet til ligkapel (jf. ndf.). Det fladloftede indre oplyses nu fra både nord og syd. I syd sidder et oprindeligt vindue under et kurvehanksbuet stik, sekundært omdannet til sin nu rektangulære form. Vinduet, der ligner indgangsdøren, sidder indvendig i en kurvehanksbuet niche, som er ført ned til gulvet. En åben, sekundær lyssprække er senere blevet udhugget vestligst i syd- og nordmuren. Mod øst hæver bygningen sig med en gavltrekant, hvis eneste ornament er en fremskudt markering af gavlens konturlinje.

Materialhuset fungerer i dag som *ligkapel*, hvilket det formentlig har gjort siden 1900-tallets begyndelse.[26]

Samtidig med materialhusets opførelse blev korets østgavl delvist fornyet (jf. fig. 13), således at alt, der ikke dækkes bag tilbygningens tag, blev nyopført og udstyret med samme profilering af gavlkonturen, som materialhusets gavl er udført med.

En †*kalkbænk* omtales 1918 i våbenhuset, fordi man ønskede at få den fjernet fra rummet.[27]

Kirken er løbende blevet istandsat. 1631 blev det oplyst, at bygningens tilstand nu var stærkt forbedret, hvilket må være resultatet af den ældste, dokumenterede istandsættelse i kilderne.[28] Tårnet og våbenhuset kunne imidlertid allerede 1665 beskrives som brøstfældige.[17] 1821 blev kirken holdt lukket på grund af en omfattende hovedreparation, der var afsluttet året efter, og 1824 blev kirken beskrevet som værende i god stand.[27] 1853 måtte kirken imidlertid igen undergå en istandsættelse af murværket.[29]

Gulve. Korets gulv hæver sig med et trin over resten af kirken, mens alle bygningsafsnit er dækket af gule teglsten. I kor, skib og tårnrum er de lagt i langsgående bånd, i våbenhuset ligger de på tværs igennem rummet. Gulvet i materialhuset, nu ligkapellets, er udført i beton.

†*Gulve*. De ældste efterretninger om gulvene stammer fra 1879, hvor skibets teglstensbelægning skulle fornys.[29]

Vinduer. Hele kirken fik nye vinduer på et tidspunkt i 1800-tallets første halvdel, formentlig et stykke tid efter tilbygningen til koret var blevet opført, idet dens sydvindue er blevet ændret, så det ligner de øvrige lysåbninger. Endvidere blev det 1819 oplyst, at våbenhuset havde brug for et vindue, hvilket antyder, at arbejdet må være sket efter dette og sandsynligvis udført under renoveringen 1821 (jf. s. 5748).[27] De nye vinduer, to i hver langside, to i tårnrummet samt et i våbenhuset og materialhuset, er næsten alle udført som rektangulære åbninger, der i det indre står med en relativt bred smig og skrå sålbænk (jf. fig. 6). Alle åbningerne er udstyret med hvidmalede trærammer.

Tagværker. Langhuskorets tagstol på seks fag i eg fremstår næsten intakt, men med enkelte nyere udskiftninger i fyrretræ. Tagværket er anbragt på spærsko og støttet af spærstivere. Det er samlet ved bladning på vestsiden med to lag hanebånd og krydsbånd udført i mere eller mindre krumvokset træ, tydeligvis udvalgt med henblik på den æstetiske virkning (fig. 14). En lignende anvendelse genfindes i nabokirken i Nørre Sandager (s. 5788). Spærene er fortløbende nummereret fra vest mod øst med indridsede streger.

Skibets ni fag i eg præges af udskiftninger; således er alle de nordvendte spær udskiftet i fyr, hvilket også gælder flere hanebånd. Trods det fremstår spærenes placering fortsat intakt. De hviler på spærsko og er samlet ved bladning på vestsiden med to lag hanebånd og er nummererede med indridsede streger fra vest mod øst.

Våbenhusets tagværk er udført i fyrretræ og af nyere dato. Det samme gør sig gældende for tagværkerne over tårnet og materialhuset i øst.

En to fag stor *klokkestol* i fyr er opstillet i tårnets klokkestokværk.

Dendrokronologiske undersøgelser. Der er 2019 udtaget prøver af egetømmeret over koret og skibet, uden at dette gav resultat på grund af tømmerets lave antal årringe.[30]

Tagbeklædning. Hele kirken er tækket med vingetegl, oplagt 1981.[31]

†*Tagbeklædning*. Tegltagene kan følges tilbage gennem kilderne til biskop Jacob Madsens visitatsnotater, der 1590 beskriver en tilsvarende situation.[15]

Opvarmning. Bygningen opvarmes i dag af et oliefyr, etableret 1951, samt elradiatorer af nyere dato.[12]

†*Opvarmning.* Kirken har formentlig kunnet opvarmes siden 1883, hvor en indkøbt †kakkelovn blev anbragt i nordsiden af skibets andet fag med en skorsten opmuret i tårnrummets nordøstre hjørne.[29] 1912 blev der indkøbt en ny †kakkelovn til kirken, som man anbragte i skibets sydøstre hjørne (jf. fig. 43).[32]

Kirken står hvidkalket ude og inde, udvendig er soklen dog sværtet. Våbenhusets træloft står i ubehandlet, blankt fyrretræ, mens fyrretræsloftet i ligkapellet er hvidmalet. Der ligger nu en belægning af perlegrus omkring hele kirken, selvom der 1885 blev etableret en nu forsvundet †brolægning ved bygningen, formentlig på sydsiden.[18]

Fig. 15. Indre set mod øst. Foto af ubekendt, før 1905. – *The interior looking east.*

INVENTAR

Kirkens ældste inventargenstand er den klokke, Poul Grydestøber, Middelfart, støbte 1507. Den eneste anden bevarede inventargenstand fra 1500-tallet er Nürnbergfadet med et bebudelsesrelief, men dette er først tilgået kirken i anden halvdel af det følgende århundrede.

Alterstagerne er anskaffet i det tidlige 1600-tal, mens en jernbeslået dørfløj med nagledekoration og indskrift for giveren og smeden nu er indsat i døren mellem våbenhus og skib. Prædikestolen er dateret 1648 og blev efter alt at dømme oprindeligt skænket til annekskirken i Nørre Sandager af Sandagergård og Gyldensteens ejere. Den kom til Guldbjerg under kirkeistandsættelsen 1821-22 (jf. ndf). Tilsvarende er guldsmed Jürgen Richels disk fra o. 1700 oprindeligt skænket Nørre Sandager Kirke af kirkeejer Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Gyldensteen. Også denne kom til Guldbjerg i 1800-tallet, da de to kirkers altersæt blev sammenblandet. Altertavlen er ligeledes skænket af kirkeejer von Ehrenschild, formentlig o. 1702, da han skænkede en næsten identisk altertavle til Nørre Sandager (nu i Særslev Kirke). Begge kan tilskrives billedskærer Michael Tuisch. Alterkalken er udført 1779 af Rasmus Rasmussen Møller og blev skænket kirken af dens ejere, Johan Henrik, greve Knuth-Knuthenborg og Constance Alexandrine von Cosel.

En betydelig del af inventaret blev anskaffet under den hovedistandsættelse, kirkeejer Constance Gyldensteen lod gennemføre 1821-22. Det gælder Bogensemaleren »Hinrichson«s altermaleri af Korsfæstelsen, alterskranken, døbefonten i empirestil og den ovennævnte prædikestol fra 1648. Senere i 1800-tallet anskaffedes endvidere salmenummertavler og en del mindre alterudstyr. I 1900-tallet er primært anskaffet ny belysning i form af lysekroner og lampetter, men også stolestader 1924, et orgel fra 1930'erne, en ekstra klokke, der blev leveret 1987 af Petit & Fritsen, Nederlandene, og 2011 et nyt altermaleri malet af den lokale maler, Frank Hammershøj.

Farvesætning og istandsættelser. Inventaret står i en farvesætning fra 2011, der er afstemt efter Frank Hammershøjs alterbillede. Stole, alterbord og skranke er malet i gråt og vinrødt, mens Tuisch' altertavle og prædikestolen det år blev nystafferet i blåt og gråt.

Kirken blev repareret i tiden frem mod 1631, men manglede fortsat en ny kirkedør,[17] der blev anskaffet året efter (jf. ovf.). Som nævnt lod Constance Gyldensteen kirken istandsætte 1821-22, ligesom hun istandsatte de øvrige 11 af egnens kirker, der var i hendes eje.[33] Det nyanskaffede inventar var typisk udført i em-

Fig. 16. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The interior looking east.*

pirestil, og sommeren 1822 vurderede man, at Guldbjerg efter istandsættelsen ville blive 'lige så skøn og smagfuld', som godsets øvrige kirker.[34]

Ældre *farvesætninger*. Da størstedelen af inventaret er anskaffet 1821-22, kendes kirkens ældre farvesætning alene altertavlen. Denne stod formentlig ved sin anskaffelse o. 1702 i en rød marmorering. Ved kirkens hovedistandsættelse 1821-22 blev såvel altertavle som prædikestol malet i gråblå marmorering, mens den nyanskaffede døbefont stod i lysegrå marmorering. Stolestaderne blev måske allerede på dette tidspunkt malet i den lyse og mørke perlefarve, der er nævnt 1862. 1869 ønskede man at male inventaret i en egetræsådring,[12] som efterfølgende er konstateret på både altertavle, prædikestol og nok også har været påført stolestaderne. Dette farvelag blev o. 1911 karakteriseret som en brun bemaling med hvidt snitværk. Endelig blev både altertavle og prædikestol 1924 givet en rød staffering.

Alterbord (jf. fig. 16), 1924,[12] 87×186 cm, 108 cm højt, bygget af paneler med højrektangulære, profilerede fyldinger, fire på forsiden og to på smalsiderne. Bordet står i mørkegråt, mens fyldingerne er vinrøde med lysegrå profil. Det blev repareret 1974.[12] Et middelalderligt †*alterbord* blev beskrevet o. 1911 som muret op ad korets østvæg.[35] Dets kerne blev nedrevet 1924.[12]

Et †*sidealter* har efterladt sig spor i skibets nordøstre hjørne (jf. s. 5744).

†*Alterklæder*. 1) 1819. Et ormstukket, rødt klæde med frynser.[27] 2) Nævnt 1846 som falmet, hvorfor det enten skulle farves eller fornys.[18] 3) 1852 blev et nyt alterklæde anskaffet.[18] Det skulle fornys 1874, eftersom det var falmet.[29] 4) O. 1874, et alterklæde, der 1883 ønskedes forsynet med et kors af sølvbrokade.[29] 5) Anskaffet 1914.[12]

Altertavle (fig. 17), o. 1702, skænket af kirkeejer Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Gyldensteen (kirkeejer 1698-1715) og her tilskrevet billedskæreren Michael Tuisch. Den arkitektonisk opbyggede tavle har et rundbuet storfelt med en smal ramme udskåret som skællagte blade, der overlappes af sviklernes bevingede englehoveder. Storfeltet flankeres af dels glatte søjler med kapitæler udskåret som englehoveder mellem volutter, dels storvinger, der er overdådigt

Fig. 17. Altertavle, o. 1702, tilskrevet Michael Tuisch (s. 5751). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altarpiece, c. 1702, attributed to Michael Tuisch.*

udskåret som et bevinget englehoved omgivet af akantusværk i gennembrudt arbejde. Storstykket hviler på et glat postament med et dekorativt udskåret felt mellem svage postamentfremspring. Postamentvingerne er ligesom storvingerne skåret som snirklede akantusblade i gennembrudt arbejde. Frisen er glat med et monteret, bevinget englehoved, og herover er en brudt trekantgavl udført som akantusværk omkring en sokkel, hvorpå en lille figur af den opstandne Kristus står. Gavlen flankeres af vaseformede spir. Tavlen er senest istandsat 2011.[22]

Fig. 18. Detalje af altertavlen. Kristus som Verdensfrelser (s. 5751). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of the altarpiece. Christ the Saviour of the World.*

Altermalerier. 1) (Fig. 20), malet i olie på lærred, 122×84 cm, og signeret »Hinrichson/ (B)ogense 1821«. Det forestiller Korsfæstelsen med Kristus hængende i næsten lodrette arme og nedadslået hoved, mens en engel, der svæver ved hans side, opsamler blodet, der fosser fra sidesåret. Ved korsets fod knæler den rødklædte Maria Magdalene, mens hun omfavner korset. I baggrundens tusmørke er nogle soldater, heriblandt to til hest, på vej væk fra Golgata. Maleriet blev anskaffet som en del af Constance Gyldensteens hovedistandsættelse af kirken.[36] Det er nu opsat på altertavlens bagside.

2) (Jf. fig. 17), malet 2011 af Frank Hammershøj, Bogense, og signeret »FH« to gange forneden til venstre.[22] Billedet er udført i olie på lærred, 119×84 cm, og har titlen »Færgemanden«. Det er en abstrakt fremstilling af Den hellige Kristoffer, skildret som en mørkeblå silhuet, imens han på skuldrene fragter Jesus, i form af et bevinget barn med glorie, over floden. Over de to flyver hvide duer foran dem, og bag dem er en lodret form, der sammen med en smallere tværligger alluderer til korset.

Selvom alterbilledet altså skildrer en katolsk helgen, har fortællingen om Kristoffer en særlig betydning i lutheranismen. I den så Martin Luther en parallel til den evangeliske tros byrde, hvor den troende skal holde sig oppe i livet ved Ordet, ligesom Kristoffer velvilligt påtog sig at fragte det undseelige barn over vandet, men var ved at drukne ved barnets tyngde og måtte holde sig oppe ved at gribe fast til et træ.[37]

Fig. 19. Detalje af altertavlen. Den søndre postamentsvinge (s. 5751). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Detail of the altarpiece. The southern pedestal.*

Fig. 20. Altermaleri nr. 1, malet 1821 af »Hinrichson« (s. 5753). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar painting no. 1, by* 'Hinrichson', 1821.

†*Altermaleri,* nævnt 1755 som en Korsfæstelse med 'en kvinde stående holdende et bæger udi hånden, hvor udi flyder blod af Kristi side'.[38] Billedet er sidst omtalt 1819,[27] og det har formentlig været i meget dårlig stand på dette tidspunkt, eftersom kirken to år senere anskaffede et nyt altermaleri med nøjagtigt det samme motiv (jf. nr. 1 ovf.).

Altertavlen står siden 2011 i en blå og grå bemaling med detaljer i hvidt og guld, som er afstemt efter Frank Hammershøjs samtidige altermaleri. Forud for denne nystaffering blev tavlen restaureret, og der blev konstateret fem forskellige bemalinger.[39] De ældste farvelag er et tykt lag af rødbrunt på kridtgrundering, der snarest har dannet bund for den efterfølgende rødmarmorering

med profiler og snitværk i lysegråt. Herover lå et gråblåt farvelag, der ligeledes kan have været bundfarve for den dokumenterede marmorering i tilsvarende farve, mens snitværk og profiler var hvide. Dette farvelag må stamme fra kirkens hovedistandsættelse 1821-22, eftersom Niels Ringe oplyste, at tavlen bar årstallet »1821«,[40] og eftersom det svarer til den bemaling, prædikestolen fik, efter den blev ombygget til at stå i Guldbjerg.[41] Kort efter 1869 blev tavlen givet en egetræsådring med hvidt snitværk (jf. prædikestol og stolestader).[12] Der har snarest været tale om en mørk ådring, for Chr. Axel Jensen betegnede o. 1911 farvelaget som en brun bemaling med hvidt snitværk.[35] Endelig blev tavlen malet vinrød med beige snitværk, nok mens arkitekt Knud Lehn Petersens arbejdede på kirken 1924. Denne farvesætning tog udgangspunkt i altertavlens ældste farvelag.

Altertavlen er nævnt første gang 1755, hvor det hedder, at den er 'smukt udarbejdet' og skænket af Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Gyldensteen, som ejede kirken 1696-1715.[38] Tidspunktet kan yderligere indkredses, eftersom annekskirken i Nørre Sandager modtog en så godt som identisk ⋆altertavle (nu i Særslev Kirke), på hvis bagside det tidligere var anført, at den var skænket af kirkeejer von Ehrenschild 6. aug. 1702. Selvom Guldbjergtavlens udskæringer er mere pertentligt udførte, kan de begge med stor sikkerhed tillægges billedskæreren Michael Tuisch, da den fremragende udførelse af akantusværket samt den plastiske udformning af englene med pluskæbe og vilter hårpragt genfindes på hans sikre arbejder, herunder korgitteret og prædikestolsdøren i Skt. Laurentii Kirke, Kerteminde, fra 1698 (s. 1973), Christoffer Sehesteds og Mette Urnes gravportal fra 1699 (s. 4939) og altertavlen i Skt. Hans Kirke, Odense, fra 1717 (s. 1348).

†*Altertavle,* nævnt 1590 af biskop Jacob Madsen som forestillende »Jomfrue Maria met S. Jacob, S. Johannes«; et meget usædvanligt motiv.[42] Den var endnu i brug 1696, da den blev beskrevet som et 'gammelt papistværk, ganske slet'.[16]

Altersæt. Kalken er udført 1779 af Rasmus Rasmussen Møller, Odense, og skænket af kirkeejer Johan Henrik, greve Knuth-Knuthenborg og hustru Constance Alexandrine, grevinde von Cosel. På foden er ægteparrets våbener indgraveret (Knuth og von Cosel). Den er senest sat i stand 2019 og har derfor været utilgængelig for nærmere undersøgelse. Kalken udgjorde oprindeligt et altersæt sammen med den ⋆*disk*, der nu er i Nørre Sandager Kirke (s. 5794). Guldbjergsættet er blevet blandet sammen med Nørre Sandagers sæt fra 1779 på et tidspunkt i løbet af 1800-tallet, da begge altersæt blev opbevaret hos sognepræsten, (jf. ndf.).

Disk (fig. 21) udført o. 1700 af Jürgen Richels, Hamburg, der måler 17,5 cm i diameter. På fanen er den prydet af et indgraveret cirkelkors, der flankeres af stempler for Jürgen Richels og Hamburg. Disken blev oprindeligt skænket af etatsråd Martin Conrad Bierman von Ehrenschild til Nørre Sandager Kirke, hvor den tilhørende alterkalk endnu er (s. 5794).[43] Disken blev ombyttet med Guldbjergs på et tidspunkt i 1800-tallet (jf. ovf.).[44]

†*Altersæt.* 1) Nævnt 1590 som uforgyldt og 1646 som omfattende en lille kalk og disk af sølv.[45] 2) 1661, skænket af kirkeejerne Oluf Rosenkrantz og Birgitte Krabbe til Gyldensteen.[38] Sættet var endnu i brug 1755, og det blev givetvis omsmeltet 1779 til det nye altersæt, Rasmus Rasmussen Møllers udførte til kirken.

Fig. 21. Disk, udført af guldsmed Jürgen Richels o. 1700 (s. 5755). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Paten, by goldsmith Jürgen Richels, c. 1700.*

Fig. 22. Oblatæske, o. 1889 (s. 5756). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Wafer dish, c. 1889.*

Oblatæske (fig. 22) o. 1889, af sølvplet, cirkulær, 9 cm i diameter, 5 cm høj. Æskens side er prydet af vulster ved top og bund, og på det fladkuplede låg er indgraveret et kors med trepasender. Under bunden stemplet med mestermærket »HCD«, et skjold med »I« samt lødighedsmærke for sølvplet (to tårne). Æsken ønskedes anskaffet 1889.[29]

★*Sygesæt*, anskaffet 1791.[12] Et sæt, der 1814 anførtes at omfatte en kalk, disk og en sølvflaske, og som blev opbevaret hos præsten. Det er formentlig identisk med det sygesæt, der 1921 blev skænket til Særslev Kirkes sognepræst.[12]

Alterkande (fig. 23), o. 1886,[12] leveret af Arendal Høy, af tin, 27 cm høj. Korpus er spidsleddet, halsen høj og drevet ud i en bred hældetud, hvorpå grebet er fæstnet. Låg med korsformet knop. På korpus er indgraveret »B. G.« (Bernstorff Gyldensteen). Den erstattede en ældre †*alterkande*, som ønskedes udskiftet 1886.[29]

Alterstager (fig. 24), o. 1600; nævnt første gang 1646. To 33 cm høje, barokformede stager med bred, kuplet fod, slankt skaft med vaseled og dyb lyseskål. [46] †*Alterstager*, nævnt 1590 som blotte stænger af stål.[15]

†*Messebøgerne* omfattede 1646 Frederik II's foliobibel fra 1589, Luthers kirkepostil (1544) i dansk oversættelse og en alterbog, mens der manglede både en gradual og en salmebog.[46]

†*Messehagler.* 1) Nævnt 1590 som udført af rødt fløjl.[15] 2-3) Nævnt 1746, da dele af to messehagler af guldblomstret stof med brede guldgaloner blev indleveret som bevis i sagen mod Johan Friedrich Eggers, som havde stjålet messehaglerne året forinden.[47] 4) Nævnt 1819 som havende guldtresser.[27] 5) Nævnt 1846 som falmet, hvorfor den skulle indfarves eller fornys.[18] 6) Nævnt 1852 som 'ny'.[18] 7) 1894 ønskedes en ny messehagel med guldbrokade anskaffet.[29]

Alterskranke (jf. fig. 16), 1821, femkantet med omtrent cylindriske balustre, der prydes af et kanneleret midtled og har konvekse kapitæler. Håndliste med hylde til særkalke. Skranken står i en lysegrå bemaling med detaljer i guld, mens det tømrede knæfald er polstret og betrukket med blommefarvet uld. Knæfaldet blev 1862 udvidet med ½ alen (31 cm);[18] det var frem til dette tidspunkt betrukket med sort skind.[12] Det trængte atter 1885 til at blive ombetrukket, men i første omgang blev det stoppet de 'dårligste steder'.[29] Repareret 1974.[12]

Fig. 23. Alterkande, o. 1886, skænket af kirkeejer Johan Hartvig Ernst Bernstorff-Gyldensteen (s. 5756). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Altar jug, c. 1886, donated by church owner Johan Hartvig Ernst Bernstorff-Gyldensteen.*

Fig. 24-25. 24. Alterstager, o. 1600 (s. 5756). 25. Dåbsfad, 1500-tallet. (s. 5757).Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *24. Altar candlesticks c. 1600. 25. Baptismal dish, 1500s.*

†*Alterskranke,* nævnt 1817, da dens rækværk skønnedes upassende.[27] Den blev udskiftet under kirkens istandsættelse fire år senere (jf. ovf.).

Døbefont (fig. 26), 1821. Af sandsten, 60×60 cm, 95 cm høj. Udformet i empirestil som en sokkel med fordybning i oversiden, der passer til dåbsfadet. Langs overkanten er et relief forestillende bundne bånd med kvaster. På dens to synligste sider (vest og syd) er der desuden en forsænket, cirkulær medaljon, hvis bund er udført som imiteret, rødlig granit. Fonten står i en formentlig oprindelig, lysegrå marmorering. Opstillet i skibets nordøstlige hjørne.

Den ældre †*døbefont* kendes kun fra biskop Jacob Madsens omtale 1590, hvor det blot oplyses, at den var opstillet i koret.[15] 1696 havde kirken ingen font, men alene et vandbækken sat på nogle mursten (jf. ndf).[16]

Dåbsfad (fig. 25), 1500-tallet, udført i Nürnberg, 48,5 cm i diameter, prydet med en drevet fremstilling af Bebudelsen, der omgives af en minuskelindskrift. På fanen er dekorative mønstre forestillende fugle, grene og fiskeblærer stemplet i tre ringe. Fadet har utvivlsomt været brugt i verdslig sammenhæng, før det kom til kirken i formentlig 1600-tallets anden halvdel. Således

Fig. 26. Døbefont, 1821 (s. 5757). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Font, 1821.*

blev det 1665 anmærket, at kirken ikke havde et dåbsfad, mens man 1696 som nævnt benyttede et vandbækken stillet på nogle mursten.[17] Der er sikkert tale om dette Nürnbergfad.

En †*dåbskande* ønskedes anskaffet 1884.[29]

Prædikestol (fig. 27-32), 1648, oprindeligt udført til Nørre Sandager Kirke og ombygget 1821-22 ved dens opstilling i Guldbjerg Kirke.

Stolen omfatter en kurv i fem fag udført i bruskbarok samt en bærestolpe af eg og opgang udført 2011.

Kurvens fag har fyldinger med glat indramning. I fyldingerne er monteret figurer af Kristus og evangelisterne, der alle er iklædt lange gevandter. Fra opgangen ses: A) (Fig. 28) Mattæus, der har langt hår og fuldskæg, i venstre hånd holder han en åben bog; den højre arm er brækket af. Ved hans side står et englebarn, kun iklædt et smalt bånd om livet. B) (Fig. 29) Markus, der har halvmåne, langt bølgende hår og kort skæg, vender blikket opad. Han holder en åben bog i venstre hånd, mens den højre mangler; løven ligger ved hans fod. C) (Fig. 30) Kristus, med langt bølgende hår og kort skæg. Han holder højre hånd op i en velsignende gestus og har formentlig holdt globen frem foran sig i den nu afbrækkede venstre hånd og derved været fremstillet som Verdens Frelser. D) (Fig. 31) Lukas, med kort hår og glatte kinder. Han holder en lukket bog i sin venstre hånd; højre hånd er afbrækket. Ved foden ligger oksen. E) Et tomt felt, der oprindeligt må have været baggrund for en figur af Johannes, som kun er indikeret ved dens taphuller. Mellem kurvens fag er der stillet hermefigurer på postamentfremspringenes gesims. Hermerne er udskåret som nøgne englefigurer med bruskagtige vinger i stedet for arme. Deres baser er formet af volutsvunget bruskværk og prydet af vrængemasker.

Postamentet er ganske højt og adskilles af svage fremspring med udskårne, bevingede englehoveder. I felterne er forskellige relieffer. I første fag ses Ruds, Krabbes og Daas hjelmprydede våbener med henvisning til Gyldensteens ejer, Gregers Krabbe og hans to hustruer Helvig Rud (†1638) og Dorthe Daa. I andet og tredje fag er bruskbarokke kartoucher med indskriften »Anno« og »1648«, og i fjerde fag ses våbenerne for Nørre Sandagers ejere, Erik Qvitzow og Susanne Juel. Frisen er glat og inddeles i fem felter af meget svagt fremspringende hjørner med vrængemasker. Den indrammes af en arkitrav og en gesims, der ikke forholder sig til hjørnefremspringene, hvilket indikerer, at disse partier kan være ombyggede (jf. ndf.).

Stolen står i en nystaffering fra 2010. Felterne er blommefarvede med grå ramme, figurskæreriet er malet hvidt med detaljer i guld, postamentfelternes våbener er udført i de heraldiske farver, mens de to kartoucher er blå med rødt felt og kanter i guld. Frisen er sort med versalindskrift i guld: »Johannes Kap. 1. v.1/ I begyndelsen var ordet/ og Ordet var hos Gud/ og Ordet var Gud«. Ved denne lejlighed konstateredes fire ældre farvelag. Oprindeligt stod prædikestolen i en delvis rødmarmorering, mens figurerne var hvidmalede med detaljer i guld. Ved opsætningen i Guldbjerg Kirke 1821-22 (jf. ndf.) blev den givet en gråblå marmorering med grå-hvidt snitværk. O. 1869 blev stolen egetræsådret.[12] Der har formentlig været tale om en mørk ådring, for o. 1911 blev stolen omtalt som malet brun med hvidt snitværk.[35] Det var sikkert under arbejderne i kirken 1924, at stolen blev malet ensartet vinrød med få detaljer i guld, mens Mosesfiguren (jf. ndf.) blev malet mørk beige.[39]

Prædikestolen kan ikke oprindeligt være udført til Guldbjerg Kirke, der endnu 1755 gjorde brug af en prædikestol fra 1591 (jf. ndf.).[38] Hvor stolen stammer fra, er indikeret af dens fem våbener, som viser, at den ikke blev skænket af en egentlig kirkeejer, men i fællesskab af ejerne af Sandagergård og Gyldensteen. Det er derfor mest sandsynligt, at den blev anskaffet til herregårdenes hjemsogn, Nørre Sandager.[48] Stolen er først dokumenteret i Guldbjerg 1831, da Niels Ringe besøgte i kirken.[49] Formentlig er den dog kommet dertil ti år tidligere, da Guldbjerg var under hovedistandsættelse, og da Nørre Sandager samtidig fik sin nuværende prædikestol (s. 5798).

Stolen må være kraftigt ombygget ved opstillingen i Guldbjerg, og blandt andet indram-

Fig. 27. Prædikestol, 1648 (s. 5758). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pulpit, 1648.*

I BEGYNDELSEN
VAR ORDET
OG ORDET VAR
HOS GUD
ANNO
1648

Fig. 28-29. Prædikestolens første og andet fag med figurer. 28. Mattæus (s. 5758). 29. Markus (s. 5758). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The first and second bay of the pulpit with figures. 28. Matthew. 29. Mark.*

ningen af kurvens storfelter er ukarakteristisk for 1600-tallets bruskbarok, ligesom arkitravens og gesimsens manglende hjørnefremspring som nævnt kan være sekundære.

Ved opstillingen i Guldbjerg blev kurven anbragt på en muret sokkel med niche.[50] I denne niche stod den bevarede 88 cm høje Mosesfigur (fig. 32), som sandsynligvis oprindeligt har tjent som eller været integreret i prædikestolens bærestolpe. Figuren viser den langskæggede Moses, der står i en kontrapost og holder sin venstre hånd frem, hvori han oprindeligt må have holdt sin kæp, mens højre rækker ned mod siden og utvivlsomt oprindeligt har støttet stentavlerne. Figuren er let genkendelig som et arbejde af samme hånd, som udførte storfelternes figurer, og den står med tilsvarende farvelag. Som bærestolpe har den sammen med kurvens figurer etableret et Lov og Nåde-tema og indikeret, at evangelisternes skrifter afløste de gamle lovtavler.

Ved sin farveundersøgelse af stolen pegede konservator Karsten Vikkelsø Larsen på, at Mosesfiguren, og dermed også kurvens figurer, var malet på en måde, der kendes fra den samtidige Odenseskulptør Anders Mortensens arbejder. Stolen er da også beslægtet med Anders Mortensens prædikestole, både hvad angår de dekorative elementer som englehovederne, vrængemaskerne og hjørnehermerne. Udførelsen af billedskærerarbejderne afviger imidlertid i såvel opfattelsen af menneskekroppen som i udførelsen af ansigter og vrængemasker så betydeligt fra Mortensens arbejder, eksempelvis Dalum Kirkes prædikestol fra o. 1647 (s. 2854) og hermerne i Bellinge Kirke (s. 3100), at der snarere er tale om, at bemalingen afspejler en tidstypisk praksis, eller eventuelt at billedskæreren har gjort brug af samme maler, som Anders Mortensen benyttede.

†*Prædikestole.* 1) Nævnt 1590, da biskop Jacob Madsen noterede, at stolen var sat på en sokkel

Fig. 30-31. Prædikestolens tredje og fjerde fag med figurer. 30. Den velsignende Kristus (s. 5758). 31. Lukas (s. 5758). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The third and fourth bay of the pulpit with figures. 30. The blessed Christ. 31. Luke.*

af sten.[15] 2) Omtalt 1755 som værende dateret 1591.[38]

Stolestader (jf. fig. 16), 1924, tegnet af Knud Lehn Petersen. De har 121 cm høje, glatte gavle, der krones af en gesims med tandsnit under et volutsvunget topstykke kronet af en medaljon med stjerne. Bænkenes yderste ben er udsavet med vaseprofil. De står med vinrøde gavle, detaljer i guld og hvidt samt gråmalet bænk. Denne farvesætning synes at være oprindelig.

†*Stolestader.* 1) Nævnt 1590 som 'smukke'.[15] 1696 og 1721 blev de karakteriseret som 'gamle og forfaldne'.[51] Stolene blev istandsat 1726.[17] Ifølge en oplysning 1814 var der 32 kirkestole,[27] hvoraf flere 1818 var løse og havde mistet deres ryglæn.[27]

2) (Jf. fig. 15), indrettet under kirkens hovedistandsættelse 1821-22. De omfattede 30 stole, hvoraf de forreste tre i hver blok havde døre samt et fuldt ryglæn. Også fjerde stol havde fuldt ryglæn, mens de øvrige blot havde et smalt bræt som ryglæn.[12] 1883 blev der indrettet hatteknager i mandsstolene. Dette blev indledningen til en række forandringer, idet man 1884 hævede de lave sæder til en mere 'passende' højde, og 1886 skulle kvindestolene gøres mere magelige.[18] Stolene stod 1862 med 'lys og mørk perlefarve',[12] hvilket formentlig har været deres oprindelige staffering. O. 1869 blev de malet i en egetræsådring ligesom det øvrige træinventar.[12] Chr. Axel Jensen karakteriserede dem o. 1911 som 'nymodens', om end de var typiske for Constance Gyldensteens kirkeistandsættelser næsten 100 år tidligere (jf. Nørre Sandager Kirke, s. 5801). Samme type findes fortsat i Uggerslev Kirke (s.5362) og Nørre Sandager Kirke (s. 5801.).

†*Herskabsstole,* indrettet af Oluf Rosenkrantz, hvis våben og navn skal have været anført sammen med årstallet »1650«.[38] Det må imidlertid overvejes, om årstallet er læst korrekt, for der er

Fig. 32. Moses, 1648. Formentlig en del af prædikestolens oprindelige bærekonstruktion (s. 5760). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Moses, 1648. Probably part of the pulpit's original supporting structure.*

ikke nogen indlysende grund til, at Oluf Rosenkrantz skulle lade herskabsstole indrette 1650, to år før Oluf Rosenkrantz giftede sig med Gregers Krabbe til Gyldensteens datter, Birgitte Krabbe, og derved fik en egentlig tilknytning til kirken (jf. også †altersæt ovf. og †klokke s. 5765).

†*Præste- og degnestole* nævnes 1818.[27] De stod 1882 i lys og mørk perlefarve.[12]

Løse stole, 2005,[12] fire stole, af eg, med kraftige ben, højt ryglæn og flettet sæde er opstillet i koret og to yderligere i vest.

Pengeblok (fig. 33), 1800-tallet, en rektangulær blok, 22×15 cm og 83 cm høj, hvis øvre halvdel udgør et gemme med hængslet låge. Møntindkast og to bånd af jern på oversiden og yderligere to jernbånd, der dels sikrer blokken til kirkevæggen, dels tjener som overslag for den moderne hængelås. Den står i lysegråt med sort jernbånd. Opstillet ved kirkedøren.

Pengebøsser, af tin, ovale, 13×9 cm, 13 cm høje, med hvid kursiv: »Fri Fattig-Bøsse«. Typen er meget udbredt på egnen (jf. f.eks. Uggerslev Kirke, s. 5364).

Dørfløj (jf. fig. 10), 1632, en jernbeslået egetræsfløj af fire planker, der er slået på fem revler fra forsiden, så naglehovederne udgør et dekorativt mønster på fløjen. På forsiden er også påslået fem jernbånd, hvoraf det midterste bærer en indridset versalindskrift: »Anno 1632 da lo(d) Laris Oelsen denne ki(r)kedør gøre Iør(g)en Smed«.[35] Fløjen er grålmalet med sorte jernbånd og indsat i døren mellem våbenhus og skib. Den blev anskaffet, ef-

Fig. 33. Pengeblok, 1800-tallet (s. 5762). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Money box, 1800s.*

Fig. 34. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The interior looking west*.

ter det 1631 blev konstateret, at det efter kirkens reparation var nødvendigt at udskifte kirkens udvendige †*dørfløj*.[17]

†*Dørfløje, indvendige*. De indvendige døre blev 1862 gjort ½ alen bredere (ca. 30 cm), og fløjene må derfor nødvendigvis være fornyet samtidig.[18] Døren mellem våbenhus og skib blev tilsvarende udvidet 1884.[18]

Orgel (jf. fig. 34) 1963, med fem stemmer, ét manual. Bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby og Horsens til Tilst Kirke[52] og 1991 flyttet til Guldbjerg. Disposition (C-g^3): Gedakt 8', Spidsgambe 8', Principal 4', Rørfløjte 4', Oktav 2'. Opstillet på gulv i tårnrummet.

†*Orgel*. 1843, med fire stemmer, ét manual, bygget af Jens Johan Peter Schierff til Brøndbyvester Kirke (Københavns Amt). 1938 ombygget af Marcussen & Søn, Aabenraa, og flyttet til Guldbjerg Kirke.[53] Disposition efter 1938 (C-c^3): Gedakt 8', Fugara 8', Principal 4', Oktav 2'. Kun i Gedakt 8' var der bevaret piber fra Schierffs hånd.[54]

†*Harmonium* 1893 leveret af Petersen og Steenstrup. Testamenteret til kirken af Enke Gertrud Marie Christensen, enke til gårdejer Jørgen Christensen.[18] Det 'ypperlige'[55] instrument blev opsat forrest i kvinderækken, hvor kirkeejeren accepterede at lade et stolestade forandre, så der blev bedre adgang (jf. fig. 15). 1905 besluttede man at flytte det ned bag kvindestolene.[12]

Salmenummertavler (jf. fig. 16), 1870. To styk, 94×62 cm. Står med sort bund i en mørkegrå ramme; med hvid fraktur malet »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«; en tredje er på ligkapellets loft. 2) 1900-tallet, 40×23 cm, med hvid fraktur på sort bund er der anført »Alterg«. Tre †*salmenummertavler* er nævnt i inventaret for 1814.[27]

Kirkestævnetavle, 1800-tallet, 35,5×22,5 cm, sortmalet med gullighvid kursiv: »Lyses til Sognestævne«. Opbevares under alterbordet.

Fig. 35. Kirkeskibet »Pamir«, o. 1925-50 (s. 5764). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The votive ship 'Pamir', c. 1925-50.*

Lysekroner (jf. fig. 34), o. 1925, tre barokformede kroner, med otte s-svungne arme, de to kroner dog med to lys udgående fra hver arm. Balusterstammen har otte reflektorskjolde og under den er en midtdelt hængekugle med knop. Ophængt i skibets og tårnrummets hvælv.

Lampetter, fire nyere barokformede lampetter med s-snoet arm, der bærer to lys, er opsat i koret.

Kirkeskib (fig. 35), o. 1925-50, en 103 cm lang model af barken »Pamir«.[56] Den har tre fuldriggede maste samt en mesanmast, og skroget står i sort og rødt delt af en hvid stribe. På dets agterspejl er skibets navn anført. Ophængt i gjordbuen mellem skibets to hvælv.

Klokker. 1) (Fig. 36-39 og 45-47), 1507 støbt af Poul Grydestøber, Middelfart; 81 cm i diameter. Om halsen løber minuskelindskriften: »Help gud oc sanct Hans Povel Gridstober i melfare did anno domini mcccccvii« (Hjælp Gud og Skt. Hans. Poul Grydestøber i Middelfart. I Herrens år 1507). På klokkelegemet er seks relieffer forestillende en knælende biskop (fig. 36), Den Korsfæstede Kristus (fig. 37), evangelisten Johannes med kalken (fig. 38),[57] Andreas (fig. 45), Korsfæstelsen med Maria og Johannes (fig. 46)[58] og evangelisten Lukas med oksen (fig. 47). Desuden er klokken stemplet med et støbermærke ved den nederste randliste, og ved dette ses initialerne »IT«, der ikke uden videre lader sig opløse. Povl Grydestøber har udført fem klokker, der endnu er bevarede,

Fig. 36-38. Relieffer på klokke nr. 1 (s. 5764). 36. En knælende biskop. 37. Korsfæstelsen. 38. Johannes. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Reliefs on the bell no. 1. 36. Kneeling bishop. 37. The Crucifixion. 38. John the Evangelist.*

Fig. 39. Klokke, støbt 1507 af Poul Grydestøber (s. 5764). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Bell, cast in 1507 by Poul Grydestøber.*

herunder til den nærliggende Skovby Kirke (s. 5678) og Vor Frue Kirke i Svendborg.[59] Den var 1817 for lille til 'at være til nogen nytte'.[27] Ophængt i tårnets klokkestokværk i en slyngebom, som Bendt Gammeltoft-Hansen vurderer, kan være den oprindelige.[60] Klokkens ringeposition blev ændret 1948.[22]

2) 1987, støbt af Petit & Fritsen, Nederlandene; 91 cm i diameter. Om halsen med versaler: »Støbt til Guldbjerg Kirke af Petit & Fritsen i Holland i året 1987«. På legemet: »Herlig af graven opstod Guds ord/ Nådig fra himlen Guds ånd nedfor/ Ved I nu hvorfor det kimer«.[22] Ophængt i tårnets klokkestokværk i en slyngebom.

†*Klokke*, 1650. Ifølge præsteindberetningen 1755 fandtes på kirkens klokke »Oluf Rosencrantzis Vaaben og Nafn med Aarstal 1650«.[38] Det er bemærkelsesværdigt, at indberetningen ikke nævner klokke nr. 1, selvom den er fra 1507 og derfor ligeledes burde have været i kirken på indberetningstidspunktet. Lægges dertil, at Oluf Rosenkrantz' tilknytning til egnen synes en smule yngre end 1650, samt at kirken 1818, det vil sige før Constance Gyldensteens omfattende istandsættelser af hendes 12 kirker, hvor inventar i flere tilfælde blev flyttet rundt mellem kirkerne, blot havde en enkelt klokke, bør oplysningen om klokken måske tages med et vist forbehold.[61]

GRAVMINDER

Kirkens antikvarisk vigtige gravminder omfatter blot de to små gravsten fra 1600-tallet, der nu er opstillet den ene på den anden i våbenhuset, samt et kirkegårdsmonument af støbejern fra 1851. Præsternes †murede begravelse foran alteret blev sløjfet kort efter 1805.

Gravsten. 1) (Jf. fig. 40), 1600-tallet, over ubekendt. Grå kalksten, 52×52 cm. En skriftsten, der er knækket i to stykker, og hvis nedre kant nu er skjult af træsædet på en muret bænk (jf. ndf.). Personalia er anført med versaler lagt i fordybede bånd og indledes med »Her vnder/ liger begr-/ (avet) …«; den øvrige indskrift er bortslidt. I stenens hjørner ses rosetter. Lagt i våbenhuset som trædesten inden for kirkedøren. Nu opsat i våbenhuset ovenpå den murede bænk ved vestvæggen.

2) (Jf. fig. 40), 1600-tallet, over ubekendt. Rødlig kalksten, 60×41,5 cm. Personalia er anført med versaler i forsænkede bånd i det centrale indskriftfelt, der prydes af småvinger af rulleværk og er udført som en tavle stillet på en gesims og kronet af et rundbuet topstykke. I sidstnævnte ses initialerne »TF« og »ND« på hver side af en medaljon. Under indskrifttavlen er en fladoval kartouche, hvori der anes et monogram, som Chr. Axel Jensen læste »SM«. Opsat i våbenhuset oven på nr. 1.

En †*åben muret begravelse* var førhen indrettet neden for alteret. Den er omtalt 1755, hvor det blev oplyst, at kisterne var så ødelagte af ælde, at man ikke kan se, hvem der er nedsat i begravelsen.[38] Ifølge en oplysning fra 1812 blev begravelsen sløjfet og opfyldt umiddelbart efter 'forordningens bekendtgørelse', dvs. 1805, da indendørs begravelser blev forbudt.[62]

Kirkegårdsmonumenter. 1) 1851, over sognefoged og gårdmand Christen Jespersen, *17. okt. 1779, †12. juni 1851.

Støbejern, 102 cm høj. En 'Himmelport' udført i nygotik med personalia i reliefversaler afsluttet af Åb. 7,17 (»Lammet,/ som er i thronens midte,/ skal vogte dem/ og lede dem/ til levende vandkilder/ og Gud skal aftørre/ hver taare af deres øine.«). Opstillet på kirkegården nord for skibet.

2) 2017, over forfatter Gorm Rosencrone von Benzon, *13. dec. 1929, †14. okt. 2017 på Oregård.

Rød granit, 89×110 cm. En natursten med personalia i indhugget fraktur, der er optrukket med sort. Stillet vest for tårnet.

Fig. 40. Gravsten nr. 1 (forneden) og 2 (foroven), begge fra 1600-tallet. (s. 5766). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Gravestone no. 1 (below) and 2 (above), both 1600s.*

Fig. 41. Panoramalandskab med Guldbjerg Kirke. Tegning af Ferdinand Richardt 1845. – *Landscape view showing Guldbjerg Church. Illustration by Ferdinand Richardt, 1845.*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder anvendt i beskrivelsen af Uggerslev Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Odense Amt i almindelighed jf. også s. 52-54 samt 56-59. Henvisninger til *Danmarks Kirker,* Kbh. 1933- er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Odense Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet i Odense* (RAO). *Bispearkivet*. Synsforretninger og andre indberetninger 1631-1703 (med uddrag af regnskaber 1631-35), 1718-35 (*Bispeark. Synsforretn.*) – Visitatsprotokol 1588-1896 (*Bispeark.* Visitatsprot.) – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-30 (*Bispeark.* Kirker og kirkegårde) – Synsforretninger 1872-81,1882-98 (*Bispeark. Synsforretn. over kirker og præstegårde*). *Lunde, Skam og Skovby herreders provstiarkiv.* Korrespondance 1812-14 (*Provstiark.* Korresp.) – Synsprotokol 1844-1922 (*Provstiark.* Synsprot. 1844-1922). *Bogense provstiarkiv*. Synsprotokol 1904-2000 (*Provstiark.* Synsprot. 1904-2000). *Guldbjerg pastoratsarkiv*. Regnskaber 1577-1664 (*Pastoratsark.* Rgsk.). *Menighedsrådsarkivet*. Forhandlingsprotokol 1904-86 (*Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.). *Kirkens arkiv.* Synsprotokol 1862 ff. (*Menighedsrådsark.* Synsprot.). *Gyldensteens Godsarkiv.* Grevskabets kirker 1699-1918 (*Gyldensteens godsark.* Grevskabets kirker) – Sager vedr. kirkerne 1803-1907 *Gyldensteens godsark.* Vedr. kirkerne).

Det Kongelige Bibliotek (KB). Kallske samling. 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (Kallske saml. 377. 4°).

Nationalmuseet (NM). *Indberetninger.* Chr. Axel Jensen o. 1911 (generelt); Karin Vestergaard Kristiansen 2002 (altertavle og prædikestol); Karsten Wikkelsø Larsen 2010 (altertavle og prædikestol).

Tegninger og opmålinger. *I kirken.* N. P. Jensen o. 1900 (prospekt og plan).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, Dendrokronologisk undersøgelse af boreprøver fra Guldbjerg Kirke, Odense Amt, NNU rapport nr. 68, Nationalmuseet 2019 (Hylleberg Eriksen 2019).

Historisk indledning ved David Burmeister, bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Kildelæsning ved Kathrine Faust Larsen, Bjørn Westerbeek Dahl, Kristoffer Christensen, Cecilie Bønnelycke, Lukas Svane Nielsen, Andreas Broby Åberg-Jensen og Svend Clausen. Engelske oversættelser ved Patrick Marsden. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet april 2020.

[1] *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Riges Breve fra Middelalderen*. Udgivet af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894-1939 (*Repert)*, nr. 2555 (1. febr. 1469).
[2] *Repert* (note 1), nr. 8543 (7. marts 1498).
[3] »Regnskabsbog over Indtægten af Landehiælpen 1524-26«, *Danske Magazin,* 4. rk., II, 1873, 51.
[4] Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens Visitatsbog 1588-1604,* Odense 1995, 268-29, 281-82. Jacob Madsen nævner ikke, hvor mange tiendeydere der var i Vigerslev Sogn, men at dømme efter biskoppens noter om kirkernes aflønning af Bogense Skoles rektor og om de sogne, der lå til skolen, har kun Vigerslev været mindre end Guldbjerg.
[5] *Repert* (note 1), nr. 7473 (6. aug. 1493).
[6] *Repert* (note 1), nr. 8278 (uden dato, 1496).
[7] *Danske Kirkelove* I-III. Udgivet af Holger Fr. Rørdam, København 1883-89, II, 145 nr. 198; *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, 1551 f.* Udgivet af Rigsarkivet, Kbh. 1885 f. (*DKL*), 21. aug. 1570.
[8] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*. Udgivet af Rigsarkivet, Kbh. 1892-1955, (*Kronens Skøder)*, I, 124 (21. aug. 1570); Rørdam, *DKL* (note 7), II, 145 nr. 198 (21. aug. 1570).
[9] L. S. Vedel-Simonsen: *Skovby Herred*, MS (i NM), I, 185r.
[10] *Kronens Skøder* (note 8), III, 191-92.
[11] Gården i Kolshave er formentlig identisk med den »Kirkegaard«, sognepræsten 21. aug. 1570 fik tilladelse til at bebo; *Kronens Skøder* (note 8), I, 124.

Fig. 42. Kirken gengivet i biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. I RAO. – *The church as shown in Bishop Jacob Madsen's book of visitations, 1588-1604.*

[12] Kirkens arkiv. *Synsprot*.
[13] Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas* I-VI, Kbh. 1763-81, VI (1774), 617.
[14] Evald Tang Kristensen, Danske Sagn, Silkeborg 1892-1901, III nr. 877.
[15] *Rasmussen og Riising 1995* (note 4), 281-82.
[16] RA. *Kronens Skøder*. Dok til skøde af 1696.
[17] RAO. *Bispeark*. Synsforretn.
[18] RAO. *Provstiark*. Synsprot. 1844-1922.
[19] RAO. *Provstiark*. Korresp.
[20] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
[21] *Kirkens arkiv*. Synsprot. Bygningen blev opført, uden at kirken havde fået myndighedstilladelse dertil; NM. *Korrespondancearkivet*.
[22] NM. *Korrespondancearkivet*.
[23] Man kan med rette overveje, om der har været en romansk forgænger på stedet, men meget synes at tale imod dette. Sognet er, som flere andre på egnen, et udpræget randområde med ganske ringe befolkningsgrundlag (jf. s. 5739). At der har stået en romansk kvaderstenskirke med apsis, som i senmiddelalderen kunne fuldstændig ombygges til en ganske lille teglstenskirke, er ikke sandsynligt og efterlader desuden spørgsmålet, hvor resten af de romanske byggeemner i så fald er havnet.
[24] Paralleller til andre åbninger dækket af et spærstik, kan bl.a. findes i Jernved Kirke (*DK Ribe*, 3216-21).
[25] 1719 oplyses det, at der ikke var noget loft i våbenhuset. 1865 blev loftet beskrevet som så ødelagt, at et nyt skulle oplægges. RAO. *Bispeark*. Synsforretn; *Provstiark*. Synsprot. 1844-1922.
[26] Tilbygningen omtales 1936 som 'ligstue'. RAO. *Provstiark*. Synsprot. 1844-1922.
[27] RAO. *Gyldensteens Godsark*. Vedr. kirkerne.
[28] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand.
[29] RAO. *Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde.
[30] *Hylleberg Eriksen 2019*. Der blev i alt udtaget 12 prøver, hvoraf ingen egnede sig til datering.
[31] RAO. *Bogense Provstiark*. Synsprot 1904-2000.
[32] RAO *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.
[33] Sven Rask, »Grevinde Gyldensteen og kirkerne«, *Sletten. Årsskrift for nordfynsk lokal- og kulturhistorie 1995,* 20-29.
[34] RAO. *Gyldensteens godsark*. Vedr. kirkerne.
[35] NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen (o. 1911).
[36] Maleriets datering er traditionelt, men fejlagtigt blevet læst som »1801«, jf. eksempelvis NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen (o. 1911). L. S. Vedel-Simonsen: *Skovby Herred*, MS (i NM), I, 195v anførte dog korrekt, at årstallet var 1821.
[37] Donald K. McKim (red.), *The Cambridge Companion to Martin Luther,* Cambridge University Press 2003, 151.
[38] KB. *Kallske Saml.* 377 4°.
[39] NM. Indb. ved Karsten Wikkelsø Larsen (2010).
[40] L. S. Vedel-Simonsen, *Skovby Herred*, MS (i NM) I,

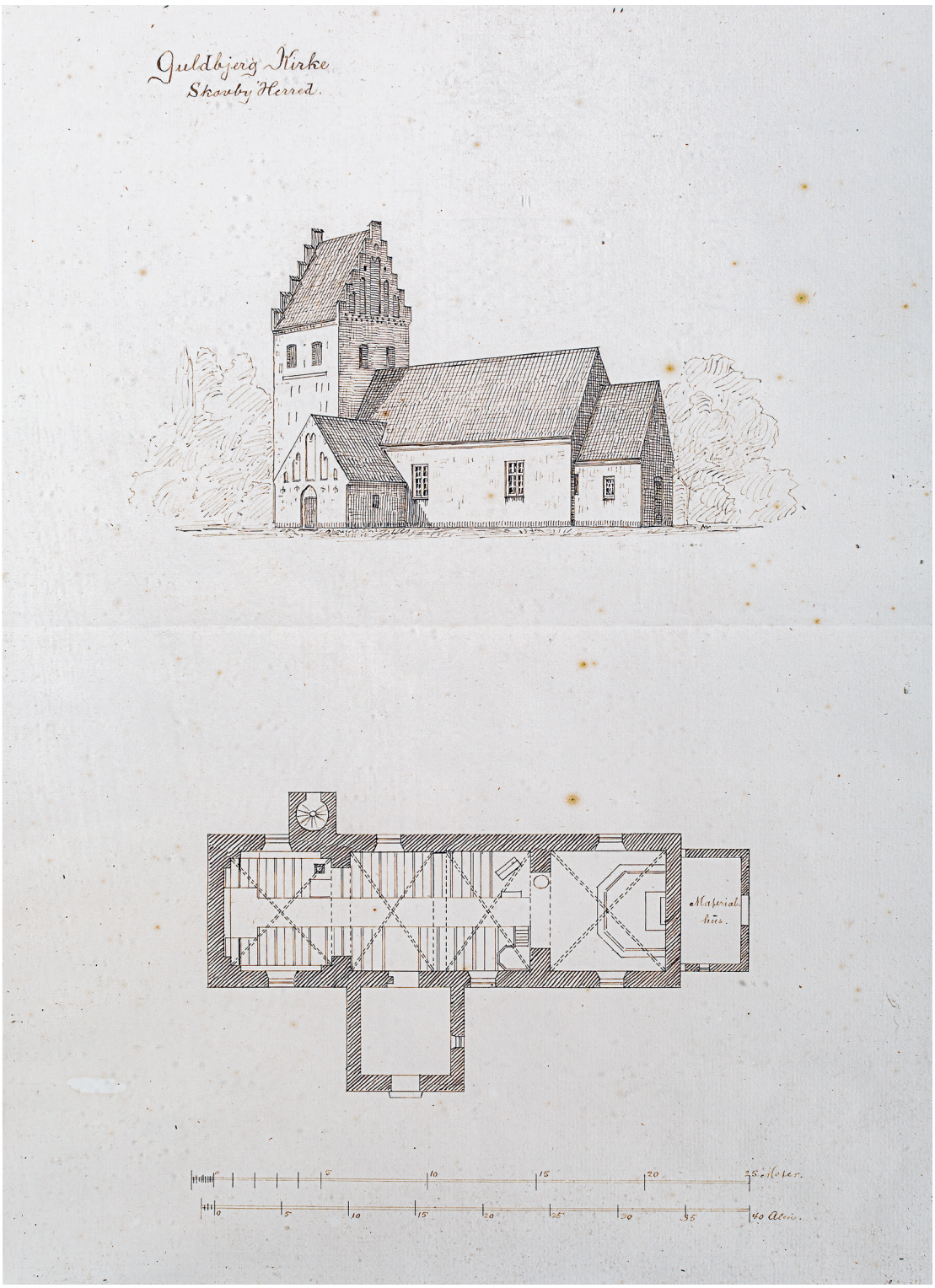

Fig. 43. Prospekt og plan af kirken, o. 1900. 1:300. Målt og tegnet af N. P. Jensen. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Illustration and plan of the church, c. 1900.*

195v. Karsten Vikkelsø Larsen vurderede, at der var tale om en egetræsådring, men inventaret oplyses endnu 1882 at stå i lys og mørk perlefarve, mens det o. 1911 var malet brunt og hvidt. Dette taler imod, at altertavlen nogensinde fik en ådring.

[41] Prædikestolens blåmarmorering er først påført, efter prædikestolen blev ombygget til sit nuværende udseende, hvorfor denne farvesætning af såvel stol som altertavle formentlig stammer fra dette tidspunkt. Forståelsen af kronologien i prædikestolens, og kirkens, farvesætninger besværliggøres imidlertid både af uklare oplysninger om de skiftende farvelag, og ved at Nørre Sandager og Guldbjerg kirker blev farvesat på samme vis. Selvom prædikestolen altså var afstemt efter Tuisch' altertavle i Nørre Sandager (nu i Særslev Kirke, Skovby Hrd.), svarer dens ældste bemalinger altså også til Guldbjergtavlens.

[42] *Rasmussen og Riising 1995* (note 4), 281-82; Sissel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks Middelalderlige Altertavler*, Kbh. 2010, 297.

[43] Dette kan udledes af præsteindberetningen 1755, der oplyser, at Guldbjerg Kirke endnu 1755 gjorde brug af †altersæt nr. 2. KB. *Kallske Saml.* 377 4°.

[44] Den nuværende fordeling af de to altersæt er først omtalt i Chr. Axel Jensens indberetninger om de to kirker, jf. NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen (o. 1911), hvor det endvidere anføres, at begge sæt blev opbevaret i præstegården, hvor de sandsynligvis er blevet sammenblandet.

[45] *Rasmussen og Riising* 1995 (note 4) 281-82; RAO. *Pastoratsark.* Rgsk.

[46] RAO. *Pastoratsark.* Rgsk.

[47] RAO. *Odense magistrats arkiv.* Dok. i commissionssagen ang. de af J. F. Eggers forøvede kirketyverier på Fyen 1746-47. Eggers, der havde stjålet genstande fra talrige fynske kirker til en samlet værdi af mere end 213 rdlr., blev 28. jan. 1747 dømt til hjul og stejle.

[48] Hvis Guldbjergprædikestolen, som alt tyder på, stammer fra Nørre Sandager, må det være en fejllæsning, når det i præsteindberetningen fra 1755 er anført, at Nørre Sandagers prædikestol var dateret '1640', (jf. s. 5800). KB. *Kallske Saml.* 377 4°.

[49] L. S. Vedel-Simonsen: *Skovby Herred*, MS (i NM), I, 196r.

[50] NM. Indb. ved Chr. Axel Jensen (o. 1911) og indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen (2002).

[51] RA. *Kronens Skøder.* Dok til skøde af 1696; RAO. *Bispeark.* Synsforretn.

[52] Jf. *DK Aarhus* 1584.

[53] Kassationserklæring af 14. maj 1991.

[54] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

[55] RAO. *Bispeark. Visitatsprot.* (nævnt 1895).

[56] Pamir blev bygget 1905 af det tyske rederi Blom &

Fig. 44. Indgangsportal i kirkens østdige, set udefra (s. 5741). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *The eastern entrance portal to the cemetery, seen from outside.*

Fig. 45-47. Relieffer på klokke nr. 1 (s. 5764). 45. Andreaskors og bomærke. 46. Korsfæstelsen med Maria og Johannes. 47. Evangelisten Lukas. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Reliefs on the bell no. 1. 45. Saint Andrew's cross and a mark. 46. The Crucifixion with Mary and St John. 47. Luke the Evangelist.*

Voss, Hamburg. Som det sidste kommercielle sejlskib, rundede hun Kap Horn i 1949. Det sank ud for Azorerne 21. sept. 1957 under skandaløse omstændigheder, hvorfor det må antages, at modellen er bygget inden denne ulykke fandt sted.

[57] Samme relief findes på Poul Grydestøbers klokke i Vor Frue Kirke, Svendborg (*DK Svendborg* 367).

[58] Samme relief findes på alle Poul Grydestøbers klokker, jf. Skovby (s. 5678), Vor Frue Kirke, Svendborg (*DK Svendborg* 367) og F. Uldall, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker,* Kbh. 1906, 115-19. F. Uldall, »Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, særligt paa Fyen«, *Kirkehistoriske Samlinger,* 5. rk., V, 231; Jens Vellev, »Et middelalderligt bronzestøberi i Odense«, *Fynske Minder* 1984, 75.

[59] DK Svendborg, 367.

[60] Bendt Gammeltoft-Hansen, »Løst og fast om fynske klokker«, *Fyns Stiftsbog* 1978, 65 ff. (fig 10).

[61] RAO. *Gyldensteens Godsark*. Vedr. kirkerne.

[62] RAO. *Provstiark*. Korresp. ang. Bjerge og Åsum Hrd. Placeringen under alteret er nævnt i præsteindberetningen 1755, KB. *Kallske Saml.* 377 4°.

GULDBJERG CHURCH

Guldbjerg village and church are mentioned for the first time in written sources in 1469. In 1590, there were only 12 tithe payers in the parish, which was therefore amongst the most sparsely populated in the district.

Presumably, as part of the reorganisation of the church's finances after the Reformation in 1536, Nørre Sandager Church became a chapel of ease to the church, and in 1570 the parish vicar of Guldbjerg had the rectories at both churches at his disposal, although neither of these were in a habitable state.

The royal patronage of the church is mentioned in 1664 and in 1696 Martin Conrath Biermann von Ehrenschild of Gyldensteen (then called Enggård) acquired the deeds to this and Nørre Sandager Church. Subsequently, the church belonged to Gyldensteen until it became freehold on 1 April 1914.

Building. The church is a Gothic brick building, which was extended several times after its construction. The chronology of the alterations to the church can be determined with some certainty.

First, the nave was extended to the west, after which the upper part of the tower was erected above the western extension. Next, the chancel in the east was taken down and the building was converted into a nave. A porch was also added outside the south door. All this work was carried out during the 1400s and at the beginning of the 1500s. In the first decade of the 19th century, a building for storage purposes was added to the eastern gable of the chancel.

Furnishings. The earliest object inside the church is the bell, which was cast in 1507 by Poul Grydestøber of Middelfart. The only other preserved object from the interior dating to the 1500s is the Nuremberg dish with a relief of the Annunciation, although this was placed in the church in the following century.

The altar candlesticks were acquired in the early 1600s and the door leaf with iron-studded decoration was, according to the inscription, donated by Laurids Olsen and made by Jørgen Smed. The pulpit dating to 1648 was originally donated to the chapel of ease at Nørre Sandager and came to Guldbjerg around 1821-22. A paten made around 1700 by goldsmith Jürgen Richels of Hamburg was donated to Nørre Sandager Church by the owner of the church, Martin Conrad Bierman von Ehrenschild of Gyldensteen. This was also placed in Guldbjerg Church in the 1800s. The altarpiece dating to c. 1702 was donated by the previously-mentioned von Ehrenschild, who also gave a similar altarpiece to Nørre Sandager (now in Særslev Church). Both altarpieces are attributed to the wood carver Michael Tuisch. The chalice was made in 1779 by Rasmus Rasmussen Møller and donated by church owners, Johan Henrik, Count Knuth-Knuthenborg, and Constance Alexandrine von Cosel.

A significant proportion of the furnishings came with the large-scale restoration that was instigated by Constance Gyldensteen in 1821. This includes the Bogense painter Hinrichson's Crucifixion painting for the altarpiece, the altar rail and the font in French Empire style. New †pews were also installed at this time. Later in the 19th century, hymn boards and smaller altar items were also acquired. In 1924, the pews were renovated and during the 20th century new lighting was added, as well as an organ dating to the 1930s, an additional bell supplied by Petit & Fritsen in 1987 and the new altar painting by Frank Hammershøj from 2011.

The furnishings are in the colour scheme of 2011, which matches the new altar painting. The pews, altarpiece and rail have been painted grey and wine red, whilst Tuisch's altarpiece and pulpit were painted blue and grey in 2011.

Sepulchral monuments. The church's significant antiquarian monuments only consist of two small gravestones dating to the 1600s, which are now placed on either side of the porch, and a churchyard monument of cast iron dating to 1851. The †walled tomb in front of the altar for the church's vicars was demolished after 1805.